

Kolumbyň düýp maksady mongol goşuny bilen Beýtułmukaddesi basyp almakdy

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Kolumbyň düýp maksady mongol goşuny bilen Beýtułmukaddesi basyp almakdy KOLUMBYŇ DÜÝP MAKSADY ULY MONGOL GOŞUNY BILEN BEÝTULMUKADDESI BASYP ALMAKDY

Kolumb dünýäniň haýsydyr bir ýerinden ýola rowana bolan adamyň ýene şol ýere aýlanyp geljegine ynanydyr we muny subut etmek üçin gadymy rowýatlardan delil getiripdir

• Hristofor Kolumbyň ahyrky maksady uly mongol goşuny bilen Beýtułmukaddesi basyp almakdy

Amerika materigine sary agyr ýolagçylyk bilen dünýä taryhyny üýtgeden Hristofor Kolumbyň ahyrky maksady Beýtułmukaddesi

(Ierusalimi) basyp alyp biljek uly goşun düzmekdi. Merhum taryhçymyz Halil Inaljuk Kolumbyň bu pikirini şeýle beýan edýär:

«Hristofor Kolumbyň Täze dünýäni açmagy bir tarapdan Ortaýer deňzinde Ispaniýa bilen Osmanlynyň arasyndaky göreş bilen baglanyşykly ýaly bolup görünýär. Kolomb «Gündeliginde» ony herekete geçiren hakyky pikiriň yslam dünýäsini ýeňsedem urup, hristianlaryň Gündogardaky dosty mongol hany bilen göni aragatnaşyk açmakdygyny, Hindistan söwdasy ýola goýmak üçin Hind okeanyň deňiz ýoluny aşmakdygyny, Günbatar we Gündogar hristianlarynyň bileleşmegi bilen Beýtulmukaddesi (Ýerusalem) almakdygyny mälim edýär».

Hristofor Kolumbyň ýola çykyş maksady ýaly onuň Amerika materigine ilkinji gezek aýak basyp-basmandygy-da aýry jedelli gürrüňiň temasydyr. Muhammet Hamidulla ýaly birnäçe musulman alymy şu temada birnäçe pikirleri orta atýar. Wagtal-wagtal Piri Reisiň kartasynyň üstünden çekişmeler möwjese-de, Hamidulla «Musulmanlaryň Hristofor Kolumbdan öň Amerikany açmaklary» atly ylmy işinde täsin maglumatlary berýär.

• **Dünýäniň togalakdygy baradaky jedeller**

Kolumby uly tutumly ýolagçylyga çykardan iň esasy sebäpleriň bireni dünýäniň togalakdygyna bolan berk ynançdy. Ol muny «Gündeliginde» şeýle beýan edipdir:

«Ýer ýüzüniň, guryýerleriň, suwuň sferasynyň bardygyny hemişe okapdym. Plin suwlar bilen guryýeriň bir bitewi sferany düzýändigini ýazypdyr. Bu okean deňziniň iň uly suw gatlagynyň bardygyny pikir edipdir: hemişe asmana öwrülip durandygyny, astynda ýer bardygyny we oňa daýanç bolýandygyny, hindi hozunyň daşy bilen içi ýaly biri-biriniň üstüni örtýär. Orta asyr taryhyň mugallymy Ýaradylyşdan söz açanda suwlaryň juda kändigini aýdypdy. Ýaradylyş wagtynda bütin ýer ýüzüni örtüp duranam bolsa – şol wagtlar ümür-dumandyr buga meňzeşdi, jisimleşip bir ýere üýşdülerem welin az-uçuk ýer tutdular diýýär. San-Nikolas hem şu pikirdedir».

Amerikanyň açylmagy / Fotosurat: Wikipediýa

Kolumb bu sözleri ikerjiňlenip we Orta asyryň düşüncesine salgylanyp aýdanam bolsa, baryp-ha 890-njy ýylda Ibn Roşt has anyk we hakykata golaý pikirleri orta atypdy:

«Alymlaryň arasynda guryýer we deňiz bölekleri bilen birlikde bütün ýer ýüzüniň top ýaly togalak görnüşdedigi barada umumy pikir bar. Günün, Aýyň we ýyllyzlaryň doguşy, olaryň dünýäniň dürli ýerlerinde bir wagtyň özünde görünmeýşi, gündogar kysymlarda galan ýurtlarda günbatar kysymlardaky ýurtlardan has ir dogmagy bilen bu hususda delil getirilýär. Asman jisimleriniň bu zygiderlilikigi birmeňzeş zerurlygy emele getirýär».

Ibn Roşdyň sözleri diňe dünýäniň şekiline degişli däldi. Dünýäniň galaktikadaky ýerleşişine degişli-de haýrana goýujy maglumatlary berýärdi we dünýäniň togalakdygyny jedele ýer goýmajak görnüşde subut edýärdi:

«Ýer ýüzi egremçe (konkaw, вогнутый) şekilde bolan gögüň (asmanyň) ortasynda, howada asyl-asyl bolup duran top ýaly togalakdyr. Hem ýokarsyndan, hem aşagyndan, hem gyrasyndan, şeýdibem asman hemme tarapyndan dünýäni deň derejede gurşap alýar. Asmanyň içinde dünýä gabygyň içindäki ýumurtganyň sarysy ýalydyr».

Amerikanyň açylmagy / Fotosurat: Wikipediýa

Kolumb dünýäniň haýsydyr bir ýerinden ýola rowana bolan adamyň ýene şol ýere aýlanyp geljegine ynanydyr we muny subut etmek üçin gadymy rowaýatlardan delil getiripdir. Eýsem-de bolsa, yslam akyldarlaryndan Kahtawi ençeme asyrdan soň Žyul Werniň «Segsen günde döwri-älem» kitabynyň jemleme bölümüne-de tema bolşy ýalu, Gündogara sary ýola çulan adam başlangyç nokada baranda çykan nokadyndaky günden bir gün yzdan geljek senä ýetjegini şu sözler bilen aýdypdyr:

«Eger biri berilen nokatdan Gündogara, beýlekisi Günbatara sary gitse, üçünji adamam başlangyç nokatda galsa, ikisi-de sol bir sagtda gaýdyp gelen ýagdaýynda dünýäni gezip gelmek üçin gündogara giden adam bir gün artyk, günbatara gidenem günüň dogşuna-batyşyna görä çözgüde gelip, bir gün kem hasaplar. Günbatara giden adam gün bilen ugurdaş ýöreýär. Şu nukdaýnazardan onuň günü gündogara gideniňkä garanda mydama az-kem uzyndyr. Netijede döwri-älem (dünýäniň daşyna aýlanmak) tamamlananda bu tapawut tegelek bir güne deň bolýar».

Mongollary suratlandyryýan surat / Fotosurat: Wikipediýa

Ýene bir tanymal musulman alymy Abu Reýhan Biruny dünýäniň käbir ýerlerinde alty aýlap gün dogmaýandygyny anyklap, Demirgazyk polýusyna yşarat edýärdi. Biruny muny dünýäniň şekili we ýerleşşi bilen düşündirýärdi.

• Amerika ilki berberiler aýak basdymy?

Hamidullanyň iň esasy öňe sürýän pikirleriniň birem Amerika yklymyna ilkinji bolup berberileriň aýak basandygy hakdaky çaklamadyr.

Ol bu pikirini delillendirmek üçinem «Braziliýa» adynyň etimologiýasyndan peýdalanýar:

«Berberiler Günbatar Afrika iň ýakyn ýer bolan Braziliýa baryp ýetipdirler. Braziliýa sözi brazil dilinde-de, ýewropa dillerinde-de gabat gelmeýär. Bu söz dilçi alymlary (etimologlary) geň galdyrýar. Biziň gipotezamyz muny aňsat düşündirýär. Ýagny, berberi taýpalarynyň arasynda **birzala** diýen taýpa bar. Bu taýpanyň agzalaryna köplük sanda **Brazil** diýilýär. Şol wagtyň ýer atlary şol ýerde ýaýranlardan gözbaş alyp gaýdýardy. Musulmanlaryň okeandaky gözlegleri netijesinde eden ýörişinde birzala taýpasyndan ýygananan topar bir ýerde ýerleşdiler. Bu ýer megerem bir ada bolmaly. Şeýdibem ol ýeriň ady Brazil bolup galdy. Soňabaka tutuş sebit şu at bilen atlandyrylypdyr».

Hristofor Kolumbyň syýahaty / Fotosurat: Wikipediýa

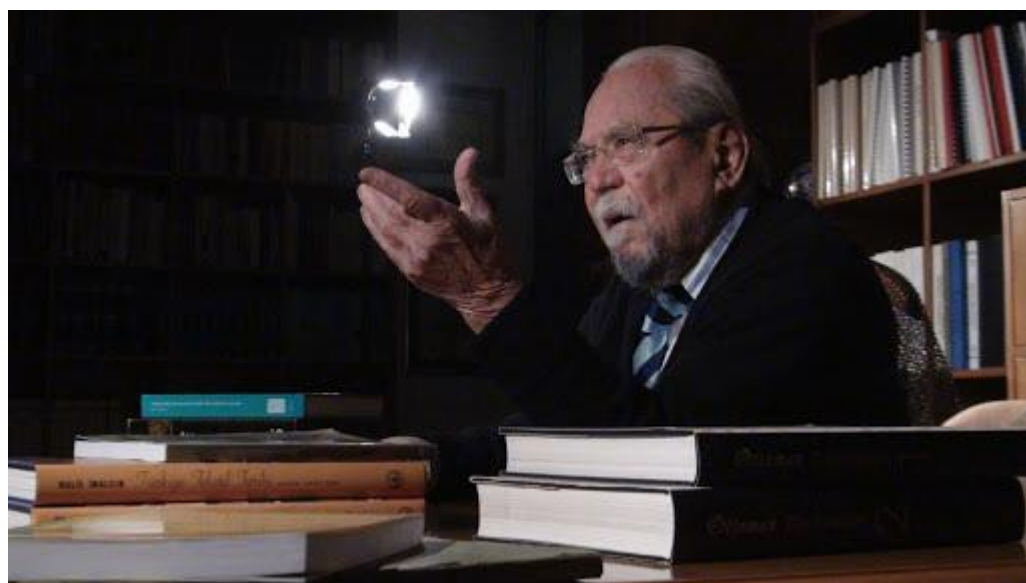
Hamidullanyň etimologiyanyň üstünden eden bu deňeşdirmesi gowşak delillere esaslanýanam bolsa, Kolumbyň hut özüniň ýazan «Gündeliginde» üýrmeýän it görnüşinden söz açmagy şübheleri

güýçlendirýär, çünki onuň aýdýan itine meñzeş it Afrikanyň «basenži» diýen it görnüşinde gaýtalanýardy. Bulam iň güýçli ähtimallyk bolup oňümüzden çykýar.

• **Hristofor Kolumbyň düýp maksady Beýtułmukaddesi basyp almakdy**

Merhum Halil Inaljyk halypanyň orta atýan bu pikiri hut Kolumbyň öz sözleri bilen tassyklanýar diýen ýaly. Kolumb Gündogaryň magnawy-maddy baýlyklary elinde saklaýandygyny «Gündeliginde» aç-açan ýazýar we Günbataryň ömrüni dowam etdirmegi üçin Gündogarda täsirli güýje eýe bolmalydygyny öňe sürýär:

«Mukaddes kitabyň» şaýatlyk etmegine görä, Hudaý Ýer ýüzüniň jennetini guranda, ýaşayyş agajyny onuň ortasyna dikdi. Ol ýerdäki çeşmeden dört uly çeşme çykýar: Hindistandaky Gang, Mesopotamiýadaky Tigr we Ýewfrat, soňra-da Nil. Emma bu Ýer ýüzüniň jennetiniň nirdedigini anyk düşündirýän latynça-da, grekçe-de hiç zat okamok. Hiç bir karta-da ony görmedim. Emma bu boýunça höwessiz çaklamalar bar. Käbirleri-de ony Hebeşistanda Niliň gözbaşyna ýerleşdiripdir... Ýer ýüzüniň jennetiniň Gündogarda bir ýerdedigine biragyздan ynanýarlar».

Halil Inaljyk

Gündogarda osmanlylaryň we mamlýuklaryň Günbataryň garşysynda

gazanan ýeňişleri aýratynam ispanlaryň we portugallaryň deňiz boýunça agalyklarynyň öňüne böwet basýan ýagdaý däldi. Az wagtyň içinde Medinedäki Hezreti Muhammet pygamberimiziňem (s.a.w) mübärek guburyna howp abanyp başlady. Afonsu de Albuquerki sebitdäki harby-deňiz güýçlerinden peýdalanylýp, pygamberimiziň guburyny Medineden ogrynça alyp gaçyp Watikana getirmek üçin aýyrganç meýilnama taýýarlapdy.

Taryhçy Myrat Bardakçy bu meýilnamanyň nähili soňlanýşyny şeýle ýazýar:

«Gündogara uzaýan söwda ýollaryny eýelemek islän portugaliýalylar mamlýuklaryň deňizçilikdäki gowşaklygyndan peýdalanylýp; Arabystan ýarymadasynda strategiki nokatlary edinmegi başardylar. Portugaliýaly admiral Afonsu de Albuquerki hasam öte geçip, Hezreti Muhammediň Medinedäki guburyny hristian ýurtlaryna alyp gaçmak ýaly bihaýaçylykly meýilnama işläp düzdi. Admiralyň tutarygy mamlýuklaryň Beýtulmukaddesdäki mukaddes ýerlere zyýarata gelýän hristianlardan salgyt almaklarydy we pygamberimiziň jansyz bedenini ogurlap bilen ýagdaýlarynda yslam dünýäsiniň keýpine sogan dograp, wagtyň gevmehi bilen Beýtulmukaddese-de eýelik edip biljekdiklerini pikir edipdi, emma Osmanlylaryň mamlýuklady taryh sahnasyndan aýryp, Ýakyn Gündogary we bütin mukaddes ýerleri öz ellerine almagy bu betpygylly meýilnamany şowsuzlyga uçratdy.

Portugaliýaly serkerde bet pyglyny amala aşyrmak üçin 1513-nji ýylda herekete geçdi, birnäçe musulman ýurduny basyp aldy, emma onuň ahyrky maksadyna ýetmegine osmanlylar päsgel berdiler. Ýawuz Soltan Selim 1516-njy ýylyň 2-nji awgustynda Halabyň ýakynyndaky Merjibadyk diýen ýerde mamlýuk goşunyny derbi-dagyn edenden soň Müsür bilen Siriýa tutuşlygyna osmanlylaryň tabynlygyna geçdi. Yslamyň mukaddes ýerleri-de az wagtdan soň Ýawuz Soltan Selimiň golastyna girdi. Emma portugaliýalylar şonda-da niýetlerinden el çekerli däldiler, hatda 1517-nji ýylda Jiddä goşun bölümlerini düşürmäge synanyşdylar, emma yza serpikdirildiler... Bütin bu üýtgeşmeler Hindistana barýan söwda ýollarynyň agramly böleginiň mundan beýläk Osmanly häkimiýetiniň golastyna geçýändigini

aňladýardy. Arabystan ýarymadasyndaky portugal okkupasiýasynyň öňüne şeýdip bent basyldy, Hindistandan Ýewropa gidýän haryt gatnawy şol wagtdan başlap Türkiýäniň üstünden geçmeli boldy we Afonsu de Albuquerqueiniň gorkunç meýilnamasy-da amala aşmadyk gury hyýal bolup galdy...»

Taryhçy Halil Inaljygyň aýtmagyna görä bolsa, Kolumbyň Beýtulmukaddesi mongol goşunlary bilen basyp alma meýilnamasynyň aňyrsyndaky niýet hem Kiçi Ermenistandaky nestury hristianlaryň Kubilaý hanyň ilçisi bilen ýola goýan gatnaşygyna goldanýardy:

«Eýran mongollary Anadoly türkmenleriniň we mamlýuk soltanlarynyň baş duşmanydy. Mongollar haçparaz goşunlaryň hereket merkezi saýýan Kiçi Ermenistany (Çukurova sebiti) howandarlygy astynda saklaýardylar. Mamlýuklara garşy mongollar bilen ýewropa köşkleriniň arasynda ikitaraplaýyn ilçiler gatnaýardy. Argunyň (1284-1291) hristian-nestury ilçisi Rim papasy Nikola IV-e hanyň adyndan şeýle diýýärdi: «Han katolikler dünýäsi bilen dostlukda birleşmegi we Siriýadyr Palestinany eýelemegi teklipe edýär hem-de Ierusalimiň basyp alynmagy üçin ýaranlyk etmegiňizi isleýär». Mongollar bilen Günbatar hristian dünýäsiniň arasynda gatnaşyklar şondan soňam dowam edipdir. Kolumba degişlidigi aýdylýan «Gündelikde» ol ispan hökümdarlary Izabella we Ferdinanda «Grankanyň (Kubilaýyň) ýurduna deňiz ýolundan baryp ýetjekdigini, ol ýerdäki butparaz halky hristianlyga çagyryjakdygyny» aýdýar». (Rim papasy pygamberimiziň jansyz bedenini ogurlatmak üçin Medinä 20 sany içaly pop ugradypdy – «Haber Türk» gazetini).

Kolumb we Izabella / Fotosurat: Wikipediya

Hristofor Kolumb Kuba baryp ýetensoň Ispaniýa ugradan ilkinji habarnamalarynda az wagtyň içinde Kubilaý bilen görüşmegi umyt edýändigini ýazypdyr. Emma Kolumbyň dünýä taryhyny düýpgöter üýtgedip taşlajak «Täze materigi açanlygyndan habary ýokdy. Bu materigiň açylmagy bilen taryhda täze sahypa açylyp, Günbatar Osmanlynyň garşysynda uly artykmaçlyk gazanyldy. Elbetde, osmanly we käbir musulman deňizçileriň Amerikany günbatarlylardan öň bilýän bolmaklary gaty ähtimaldy, emma Günbatar Kolumbyň bu açyşy bilen baş duşmanynyň garşysynda güýçli we kesgitli artykmaçlyk edinipdi.

KRİSTOF KOLOMB

SEYİR DEFTERLERİ

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ÇEVİREN: SAİT MADEN

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

**Has giňişleýin okamak isleýänler Hristofor Kolumbyň «Syýahat depderleri», Muhammet Hamidullanyň «Musulmanlaryň Hristofor Kolumbdan öň Amerikany açmaklary», Halil Inaljygyň «Hristofor*

Kolumb we haçparaz syýasaty» atly işlerini okap bilerler.
Mehmet MAZLUM ÇELİK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Penşenbe 26.11.2020 ý. Taryhy makalalar